

Слащук А. А.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЧАСТИН ТІЛА В АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Стаття присвячена характеристиці фразеологізмів з точки зору віддзеркалення в них особливостей національно-культурного розвитку народу. Особлива увага приділена соматичним фразеологізмам, компонентами яких є назви частин людського тіла, яке в свою чергу, є виразником людської чуттєвості, що є не тільки першочерговим засобом для отримання інформації про зовнішній світ, а й найпершою умовою комунікативного ставлення людини до світу.

Ключові слова: фразеологізми, соматизми, мова, культура, навколишній світ, тіло, частини тіла (голова, руки, очі).

The article is devoted to the characteristic of idioms in terms of reflection of the peculiarities of the ethnic-cultural development of the nation. Special attention is paid to somatic idioms and their components – the parts of body. The body, in its turn, is the indicator of person's sensuality which is not only the most important thing to get the information about the outer world, but it is also the first condition of the person's communicative attitude towards the world.

Key words: idioms, somatic idioms, language, culture, outer world, body, parts of body (head, hands, eyes).

Мета нашої роботи полягає в тому, щоб проаналізувати фразеологічні одиниці, які позначають частини тіла, відображають рухи і жести, і, в свою чергу, є втіленнями якихось думок про світ та фрагментами світобачення. Важливе **завдання** – дослідити зв'язок мови і культури в області фразеології, виділити серед фразеологізмів групу соматизмів та визначити особливості їх творення.

Предметом вивчення є фразеологічні одиниці, компонентами яких є слова-соматизми як, наприклад, *head, hands, eyes*.

Найбільш тісні зв'язки мови і культури є видимими в області лексики і фразеології. За останні роки фразеологічні одиниці (ФО) стали вивчатися з точки зору віддзеркалення в них особливостей національно-культурного розвитку народу. На думку Т. З. Черданцевої, вони народжуються в результаті осмисленої необхідності знайти знакове вираження для певних подій, відчуттів і ситуацій, які тісно пов'язані з самою людиною, з поведінкою людей в суспільстві, із стосунками між людьми [13, с. 66]. Існує й інша думка про те, що фразеологія створюється певним соціумом, характеризується його особливостями і несе відбиток національної культури (Малигін 1999; Телія 1999). Загальнокультурне значення фразеології відзначали В. В. Виноградов, В. Л. Архангельський [3, с. 29; 1, с. 55].

Фразеологізми виникають в національних мовах на основі такого образного представлення дійсності, яке відображає повсякденно-емпіричний, історичний і духовний досвід мовного колективу. Таке представлення безумовно, пов'язане з його культурними традиціями, бо суб'єкт номінації і мовної діяльності – це завжди суб'єкт національної культури [8, с. 13].

Фразеологія відображає різні сторони оточуючого нас світу, тісно пов'язана з культурою, історією, релігією народу-носія мови, тобто є невід'ємною частиною мовної картини світу, яка є універсальним показником людської діяльності (Селіванова 1999; Телія 1986, 1996).

Духовний стан людини з прадавніх часів асоціюється із станом або діяльністю різних органів чи частин тіла. З одного боку, людина починає пізнавати світ за допомогою відчуттів, з іншого боку, всілякі дії і процеси здійснюються людиною за допомогою органів. Свою орієнтацію в просторі, свою оцінку навколишнього середовища людині “зручніше” співвідносити, перш за все, з частинами свого тіла.

Образні основи фразеологізмів, як правило, групуються довкола назв частин людського тіла (соматизмів), дій людини, різних життєвих ситуацій, асоціацій з тваринами і т. п. Назви майже всіх частин тіла і внутрішніх органів забарвлені великою кількістю виразних ФО і яскравих метафор.

Людське тіло є насамперед виразником людської чуттєвості, що є не тільки першочерговим засобом для отримання інформації про зовнішній світ, а й найпершою умовою комунікативного ставлення людини до світу. Саме з цим пов'язане антропокультурне значення людської тілесності.

Тіло людини завжди сприймається як динамічне, оскільки людина постійно перебуває в русі. Кожен рух і жест – це певне втілення якоїсь думки про світ, фрагмент світобачення, яке займає те чи інше місце в національному образі світу.

Слід зазначити, й таке, якщо фразеологізми з компонентами, які позначають назви частин тіла і органів людського тіла, складають одну з багаточисельних груп фонду фразеологізмів англійської мови, то не всі слова-соматизми є компонентами ФО. Одні виступають у складі десятків ФО, як, наприклад, *eye, face, head* і так далі, інші зовсім не входять в їх склад або зустрічаються в одиничних випадках.

Основне джерело соматичних фразеологізмів знаходиться в усній розмовній і професійній мові, в якій вони формувалися і функціонували [12, с. 153]. Л. П. Сміт відзначає, що деякі з англійських “тілесних ідіом” узяті з Біблії, перекладені із старовірської, із старогрецької, а інші, мабуть, були запозичені з французької мови, також багаті ФО цього типу [7, с. 150-151].

Серед емотивних фразеологізмів будь-якої мови велика кількість одиниць, утворених на базі найменувань частин і органів тіла. Стан смутку, печалі, так само, як і стан радості частіше і найприродніше асоціюються з діяльністю різних органів тіла, або – як усяка емоція – відображаються на обличчі.

Як зазначає Т. З. Черданцева, розгляд ФО, які позначають частини тіла, дозволяє констатувати, що в їх основі лежать жести, міміка, рухи

тіла, які пов'язані з реакціями людини на поведінку інших людей і на навколишній світ. Такі фізичні реакції є схожими у людей, які належать до різних мовних колективів. В силу цього, при передачі фізичних реакцій у відповідь на поведінку інших людей, на різного роду стихійні явища та неадекватні ситуації, за допомогою мови, вербалізовані ситуації дуже часто фразеологізуються. Це відбувається тому, що до тих пір, поки опис тієї чи іншої ситуації не перетворився на знак, він не може бути зрозумілим для усіх членів мовного колективу, не кажучи вже про носіїв іншої мови. Відчуття, які передаються за допомогою слів можуть стати зрозумілими усім членам мовного колективу тільки тоді, коли буде знайдена така формула як фразеологізм. Усі фразеологізми такого роду зазвичай легко розуміються як носіями мови, так і дорослими людьми, які володіють мовою, як іноземною. Це пояснюється тим, що, маючи життєвий досвід, вони приблизно можуть здогадатися, які емоції і почуття виражають ті чи інші жести, але знайти для них правильний вербальний еквівалент вони можуть тільки за допомогою словника [13, с. 61-63].

Так, наприклад, в англійській фразеології, та й взагалі, у національній картині світу “голова” (*head*) як частина тіла асоціюється з інтелектуальними процесами, а тому є вмістилищем розуму, а також може бути показником влади чи переваги над іншими:

Head and shoulders above – “значно, на голову вище когось”

I'll have my own physician. He's head and shoulders above you in skill. (A. Cronin)

Також, існує ряд фразеологізмів, де концепт “голова” вживається у прямому значенні:

Head over heels – “шкереберть; догори ногами”

Then he started to run, tripped over an unseen obstacle, and came head over heels into a sitting position. (H. Wells)

Head to foot – “з голови до ніг, з голови до п'ят; зверху донизу”

Tom was trembling from head to foot with excitement, and a sense of the hopelessness of the situation. (M. Twain)

Архетиповим вважається також знак “рука” (*hand*), що може бути символом дружнього ставлення, відданості, нерозривних відносин:

Hand in glove, hand and glow or hand in hand – “дружно; пліч-о-пліч”

I'm on your side now, hand and glove; and I shouldn't wish for to see the party weakened. (R. Stevenson)

Концепт “рука” може також асоціюватись з швидкістю і вправністю виконуваної дії, так як в основному руки пов'язані з фізичною роботою:

Hands down – “легко, без будь-яких зусиль”

A dab hand – “золоті руки, майстер на всі руки”

Hand over fist (hand over hand) – “швидко й легко”

In this way he made money hand over hand. (W. Irving)

Надзвичайно багатим є фразеологічний ряд з концептом “очі” (*eyes*), так як головна функція цього органу – “дивитись, спостерігати”:

A quick eye – "гостре око, спостережливість"

To keep an eye on – "спостерігати за кимось"

Фразеологізми з таким компонентом також вживаються у значенні здивування, глибокого подиву:

Eye opener – "те, що викликає велике здивування; що відкриває очі на щось"

The dressing table, with its white runner under the brushes and combs, the toilet jars, the big mirror... were eye openers to me. (J. Walsh)

One's eyes grew round – "очі стали круглими від здивування"

His eyes grew round, and his lips pursed to give vent to an imaginary whistle. (L. Tracy)

Отже, фразеологічна система мови є безпосереднім втіленням національної самосвідомості етносу, а її одиниці співвідносяться з основними культурними концептами і категоріями. Зважаючи на те, що головним суб'єктом і об'єктом національної культури виступає сама людина, людське тіло виступає одним із базових концептосфер свідомості.

У зв'язку з цим не випадковим є той факт, що у фразеосистемі мови соматичні фразеологізми становлять близько третини її складу. Ці явища, доводячи твердження про антропометричність як головний принцип фразеології, з концептуальної точки зору мають на меті індивідуалізацію людини за допомогою матеріальних прикмет, а саме – її тіла.

Література:

1. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Опыт теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на-Дону, 1964.
2. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев. – К.: Радянська школа, 1969. – 1052 с.
3. Виноградов В. В. Из истории русской литературной лексики // Доклады и сообщения института русского языка. М., 1948. – Вып. 2.
4. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – [5-е изд., испр.]. – М.: Живой язык, 1998. – 944 с.
5. Мальгин В. Т. Австрийская фразеология в социокультурном аспекте. СПб., 1999.
6. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Вид. Укр. фітосоціологічн. центру, 1999. – 148 с.
7. Смит Л. П. Фразеология английского языка. – М., 1959.
8. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. – М., 1981.
9. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
10. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспект. – М.: Школа, язык и русская культура, 1996. – 288 с.
11. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999.
12. Федосов И. А. Функционально-стилистическая дифференциация русской фразеологии. – Ростов-на-Дону, 1977.
13. Черданцева Т. З. Идиома и культура // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1.